

NOTE EPIGRAFICE

DE

DAN SLUȘANSCHI

I¹. Inscripția tegulară de la Gornea va mai pune destulă vreme la încercare agerimea epigrafiștilor, nu în ultimul rînd datorită tentației pe care o constituie înțelegerea cît mai bună a singurului text în scriere cursivă (aparținînd secolului al IV-lea) găsit pînă acum pe teritoriul nostru.

După prima ei publicare, întreprinsă de N. Gudea și I. Dragomir ², textul inscripției a fost reluat întocmai în colecțiile publicate de Emilian Popescu ³ și I. I. Russu ⁴, ultimul manifestînd totodată o categorică reținere față de stadiul momentan al interpretării.

Într-adevăr, acest text de 11 rînduri, ale cărui caracteristici principale sînt graba și repetarea, pîrînd scris sub imperiul unei puternice emoții, nici măcar nu s-a păstrat într-o stare perfectă: pe lingă faptul că pe alocuri cărămida este improprie scrisului (ca în r. 3), ea este și ușor ștersă (finele r. 2) sau lovită (r. 4, 6 și 8—9), în fine, ruptă oblic peste sfîrșitul textului ⁵, ceea ce ne privează de ultimele litere ale r. 10 și de mijlocul semnăturii (?) cu litere mai mari din r. 11.

Încercînd, deocamdată, un pas mai departe către o citire acceptabilă, am propune următoarele (v. fig. 1):

R. 1—3

*ROGO ET PETO PRIMICERE**TVNC FVELLAM BARIAM**TE RETRVM REDDER[E] EGO SIMO (?)*

În traducere: „Te rog și îți cer, primicere, atunci tu dă-mi-o înapoi pe fata Baria (?). Eu Simo (?).”.

Rîndul al doilea lasă impresia a fi fost ușor șters către sfîrșit prin frecarea cărămizii, astfel că, șovăind din cauza curiosului nume *Baria*, ne-am gîndit că, prin pierderea celor trei linii oblice superioare ale secvenței cursive -*ESS*-, *BARIAM* ar putea fi doar o aparență pentru *BESSAM*, nume care revine în r. 8. Numai o revedere atentă a cărămizii în sine (fără mijlocirea unui mular sau a unei fotografii) poate decide asupra acestei supoziții.

În rîndul al treilea scribul pare a fi început vîrînd să scrie *TV*, răzgîndindu-se apoi, pentru a scrie *TE RETRVM* — evident două cuvinte

¹ Textul de față era deja încheiat în momentul în care am asistat la comunicarea colegului Ion Plso închinată inscripției de la Gornea (în ședința Societății de studii clasice, la București, în 8 mai 1980). Pozițiile noastre fiind radical deosebite, cu excepția lecturii *VENET* din r. 8 și 9, nu au fost necesare reveniri sau trimiteri noi.

² N. Gudea și I. Dragomir, *Banatica*, 3, 1975, p. 99—119.

³ *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, București, 1976, p. 369—370 (sub nr. 425).

⁴ *IDR*, III/1, p. 56—59 (sub nr. 30).

⁵ O bucată a fost găsită în peretele în care fusese zidită, cea de a doua în dărîmătura alăturată.

ștersăturii. Prof. Eugen Dobroiu ne-a sugerat ca lectură a numelui propriu *SIMO* în loc de *STERIV[S]*.

Prima jumătate a rîndului 4 este stranie, dar mai departe

R. 4—5

...CVNSCIO ME
REDDERE BE(SSAM) EX O(MN)IVM VISV

înseamnă simplu „cu știința mea să mi-o redai pe Bessa (?), la vederea tuturor”, cu lipsa unui verb regent, aflat în partea încă neînțeleasă. După *BE-* (sau chiar numai *B-*) este evident semnul prescurtării. De asemenea, *OIVM* este binecunoscuta abreviere pentru *O(MN)IVM*.

Următoarele rînduri se citesc apoi clar

R. 6—7

PETO ET ROGO PRIMICERE
REDDAS MIHI TV RETRYM

adică „Îți cer și te rog, primicere, să-mi dai înapoi...” Insistența crește, cu *peto* înaintea lui *rogo* și cu conjunctivul puternic *reddas* (față de infinitivele *reddere* de mai sus). Litera neclară dintre *T* și *RETRYM* pare a fi un *V*, *TV* fiind subiectul lui *REDDAS*.

După atâtea repetări în *crescendo* vin rîndurile decisive 8—11, din păcate deteriorate (8—9 la început, 10 la sfîrșit, 11 la mijloc) și neclare, a căror interpretare luminată va elucida cîndva înțelesul întregii inscripții. Deocamdată, față de transcrierea anterioară, ni se pare de netăgăduit faptul că *VENET* (al doilea cuvînt din r. 8) reapare la sfîrșitul r. 9 (unde se citise pînă acum *EMET*, ligatura primului *E* fiind neclară, după un *V* puțin strîmb), desigur cu valoarea lui *uenit*, prin curența confuzie dintre *e* și *i*.

II. Inscripția de la Sacidava publicată de către Constantin Scorpan în *Epigraphica*⁶ sub nr. 7 (p. 218—219) suscită unele observații asupra transcrierii. Editorul citește rîndurile 5—8 astfel:

5 BENE MERIT <E>O PO-
SVERVNT; FECIT; VAL(E)
[L]ECTOR; SIT TIBI TER(R)A LEVIS

Înainte de toate, am prefera lectura *MERETO*, căci *I longa* presupusă în ligatură peste *R* pare mai degrabă o spărtură în piatră, iar ligatura *E* = *ET* (și nu *TE*) mai apare de trei ori în inscripție: r. 3 (*bis*) și r. 4. Confuzia *e/i* în scriere, datorată confuziei între *[ē]* și *[i]* din pronunțare, este curentă în secolul al III-lea e.n. și o regăsim și în r. 2, unde citim *SEVIRVS*, iar editorul ne spune imediat *sic pro SEVERVS*.

Apoi, *VAL/ECTOR* are mai degrabă aspectul unei haplografii, cu eliminarea (voită?) a silabei ce se repeta (*LE*), eventual sub presiunea crizei de spațiu în care intrase lapicidul: acesta multiplică ligaturile, scade dimensiunea literelor ultimului rînd la jumătate, lasă și geminata din *TERRA* la o parte (poate și sub influența pronunției). *L* din ultimul rînd nu merită deci croșete de lipsă [], ci simple paranteze () pentru a semnala simplificarea, eventual semne speciale (acolade) care să indice și mai limpede tipul omisiunii: haplografie și nu simplă prescurtare.

⁶ *Travaux dédiés au VIIe Congrès d'épigraphie grecque et latine (Constantza, 9—15 septembre 1977)*, București, 1977, p. 218—219.

III. Parcurgind, înainte de toate cu interes lingvistic, volumul al II-lea al *Inscripțiilor Daciei romane* editat (prin aducerea la zi a manuscrisului lăsat cu două decenii în urmă de Gr. Florescu) de către C. C. Petolescu⁷, am avut satisfacția de a avea la îndemână un temeinic instrument de lucru, care poate fi luat cu încredere ca bază pentru cercetările ulterioare: publicarea ineditelor din aceeași arie (cf. n. 12 la p. 13 din lucrare), reverificarea *de visu* a acelor inscripții pe care editorul a fost împiedicat să le vadă (cf. n. 13—19 la p. 14—15), precum și reconsiderarea lecturii sau a statutului unora dintre inscripțiile incluse în volum, a căror interpretare rămâne deschisă.

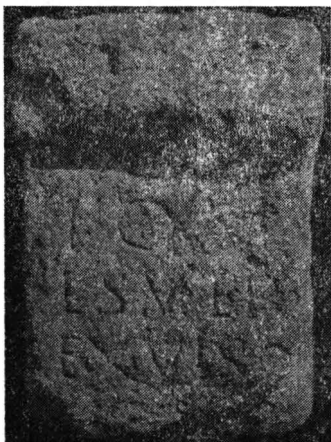
Iată, în acest sens unele sugestii și analogii care par a fi grăitoare:

1. Inscripția de sub nr. 17 (p. 30) ar conține în r. 2, după lectura lui Gr. Tocilescu (AEM, 8, 1884, p. 1, nr. 2), preluată și în CIL (III, 8 015) și aici, un nume *L(VCIVS) SMER*, considerându-se că „originea cognomenului dedicantului este nesigură (cf. D. Tudor, OR³, p. 152)”. Sigur este că, în sine și sub această formă, un asemenea *cognomen* nu seamănă cu nimic cunoscut⁸.

Dar, de fapt, forma *SMER* s-a impus ca lectură mai ales datorită desenului lui Pamfil Polonic, păstrat între filele arhivei Tocilescu de la Biblioteca Academiei și reprodus de către D. Tudor în monografia sa asupra Olteniei romane (cf. OR⁴, p. 135, fig. 137, nr. 4). Piatra însă (ca și fotografia din anexa IDR II) ne arată limpede că avem a citi *SM TER*, adică *SMTER*, ceea ce exclude posibilitatea ca acesta să fie luat drept un *cognomen*; de asemenea, între *I*, *O* și *M* din r. 1, între *EX* și *VISO* din r. 3, precum și între *L*, *SM* și *TER* din r. 2 par a se mai vedea urmele unor puncte de definire a cuvintelor, ceea ce ne-ar obliga să vedem trei unități în r. 2 și nu două, ca pînă acum⁹.

Soluția enigmei este capabilă să o dea inscripția de sub nr. 22 (p. 34), găsită în aceeași localitate (Drobeta), scrisă tot pe „un altar votiv din conglomerat silicios”, avînd „sus abacul... decorat cu volute” și, în plus, dimensiuni aproape identice cu cea de sub nr. 17¹⁰. Misteriosul *L.SM.TER* din prima inscripție care fusese dedicată lui *Iuppiter Optimus Maximus*) apare de la sine a fi o prescurtare *sui generis* a numelui care apare pe larg pe al doilea altar, închinat Dianei *Aug(usta)*, și a nume *L(VCIVS) SAMOGNATIVS [T]ERTIVS TREVER* (r. 3—5), cuprins, de asemenea, între dedicație și prescurtarea *VSLM*.

Fig. 2. Inscripția nr. 17 din IDR, II.

⁷ IDR, II. Ținem să aducem mulțumiri lui C. C. Petolescu pentru sprijinul colegial în privința ilustrației fotografice.

⁸ Cf. și OR⁴, p. 146 și 377: în ultimul pasaj D. Tudor scrie *Lucius Smer*..., lăsînd parcă a înțelege că numele îi pare incomplet.

⁹ Pentru aspectul actual al inscripției vezi fig. 2.

¹⁰ Vezi și desenele lui Pamfil Polonic, în OR⁴, p. 135, fig. 37, nr. 2 și 4.

SMER a fost deci nu un *cognomen*, ci doar o iluzie trecătoare, provenită în urma unei prime lecturi inabile și apoi a stării pietrei, mult mai deteriorată astăzi și, în parte, pierdută, față de vremea când o reproducuseră Polonic și Tocilescu.

2. În inscripția tegulară fragmentară, în cursive, de sub nr. 590 (p. 229 : găsită la Praetorium = Copăceni-Vilcea), forma *VERADIAR*[... din r. 3 merita desigur un scurt comentariu : așa cum o sugerează inserarea ei din indice (IDR, II, p. 264, s.v. *numeri*), se cuvine arătat răspicat că ea nu poate fi altceva decât o eroare pentru *VEREDARIO*(*RVM*), formă care mai apare la Praetorium în două inscripții pe piatră de gresie, în formula *N(VMERUS) BURG(ARIORVM) ET VEREDARIO(RVM)* : cf. nr. 587, r. 7 și nr. 588, r. 3, p. 288.

Aurelius Ponticus, cel care a zgiriat la repezeală literele acestui text pe o cărămidă umedă, nu stăpinea prea bine denumirea *ueredarius*, termen tehnic cu rezonanță străină : el trebuie să fi fost un om din popor, poate un localnic, dat fiind că *burgarii* și *ueredarii* erau recrutați îndeosebi din mijlocul populației locale (cf. D. Tudor, OR⁴, p. 338). Sub stilul — și, pe semne, și în gura lui — cuvântul străin a început fără voie să aducă mai bine cu *radius* și *radiare* din limba latină.

3. Sub numărul 661 (p. 256—257) este prezentată o gemă gnostică de tip *abrasax*, preluându-se lectura și interpretarea Doinei Benea (din RevMuz, 4, 1972, p. 346—347). Textul de pe verso (centru) este citit :

A
BAAN
AΘANA
ABAXA
PEY

și este decupat în *A/BAAN/AΘANA* ca „o formă prescurtată a lui *ABAAANAΘANAABA*” și în *ABAXA/PEY*, apreciat ca „o variantă a lui *Abasax*” (*loc. cit.*).

Este totuși vădit că *ABAAANAΘANAABA*, formula sacră a gnosticilor basilidieni, este un **palindrom** mistic, deci, prin definiție, nu poate admite prescurtare : eficacitatea sa formulară rezidă în și rezultă tocmai din forma **palindromică** (adică de tip „du-te-vino”). Apoi, dacă în r. 4 scrie într-adevăr *ABAXA* în r. 3 noi credem că stă scris de fapt *AΘANA*. Așadar, giuvaergiul, fie din neatenție, fie din neștiință, fie din amândouă a schimbat locul unui *A* cu cel al unui *A* din rîndul imediat următor (ambele litere, atît de asemănătoare, aflîndu-se la început de rînd). Interpretarea noastră ar fi deci, pe cîte credem, *ABAAANAΘANAABA*, cu palindromul întreg (dar greșit scris de cizelor ca *A/BAAN/AΘANA/ABA* ...) și *XAPEY*, care își așteaptă lămurirea.

NOTES ÉPIGRAPHIQUES

RÉSUMÉ

I L'inscription de Gornea (v. les notes 1—5) devrait être lue : *Rogo et peto primicere/ tunc puellam Bariam/ te retrum redder[e] ego Simo(?)...* *cunscio me/ reddere Be(ssam) ex o(mn)ium uisu/ peto et rogo primicere/*

reddas mihi tu retrum. . . Pour les lignes 8—11, moins claires, *uenet* de la ligne 8 apparaît sans doute à la fin de la 9e (pas *emet* des lectures précédentes), avec la valeur de *uenit*.

II Observations de transcription pour l'inscription n° 7 de C. Scorpan (v. la note n° 6).

III Quelques suggestions et observations pour les inscriptions n°s 17, 22, 590 et 661 de IDR, II. Pour ce qui est de la dernière, on doit l'expliquer par sa forme palindromique (de va-et-vient).

EXPLICATIONS DES FIGURES

Fig. 1. Inscription sur brique de Gornea.

Fig. 2. Inscription n° 17 de IDR, II.